

Arvydas Ramonas – Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Jono Pauliaus II krikščioniškųjų studijų centro direktorius, vyriausiasis mokslo darbuotojas, profesorius, teologijos mokslų daktaras. Romos Popiežiškosios teologijos akademijos narys, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas

Moksliniai interesai: Katalikų Bažnyčios dogminė teologija, Stačiatikių Bažnyčios teologija ir dvasingumas

El. paštas: arvydas.ramonas@ku.lt

Arvydas Ramonas – chair of the John Paul II Centre for Christian Studies in the Faculty of Social Sciences and Humanities at Klaipėda University, chief researcher, professor, theology PhD, member of the Roman Pontifical Theological Academy, academician at the Lithuanian Catholic Academy of sciences

Research interests: Catholic Church dogmatic theology, Orthodox theology and spirituality

E-mail: arvydas.ramonas@ku.lt

Arvydas Ramonas

Klaipėdos universitetas

PSICHOLOGINĖ RELIGINIŲ JAUSMŲ SVARBA WILLIAMO JAMESO POŽIŪRIU

Anotacija

Straipsnyje analizuojama amerikiečių psichologo Williamo Jameso (Viljamo Džeimso) religijos psichologijos tematika. Ji traktuojama kitų ano meto psichologijos mokslo pradininkų darbų kontekste. W. Jamesas matė pozityvias religingumo / tikėjimo puses: tai stimuliuojantis gyvenimo šaltinis, integruojantis žmogaus brendimo aspektas ir netgi fundamentalus žmogaus dvasinės higienos veiksnys. Be religijos visavertis gyvenimas yra sunkiai pasiekiamas, o empirinis mokslas, jo nuomone, vis labiau ardė religijos pamatus. Todėl ieškodamas išeities bandė sukurti vadinamąją optimistinę filosofiją. W. Jamesas aiškino, kad psichologas gali taip pat objektyviai domėtis religijos fenomenais kaip ir kitais kasdieniais psichologiniais dalykais. Psichologija gali tirti teologinius reiškinius, tačiau yra vienas ribotumas – psichologinis tyrinėjimas apsiriboja žmogaus jausmų ir valios sritimi, o tai reiškia, kad netiria Bažnyčios institucijos doktrinos klausimų. Tikėjimo teikiamas šventumas žmogui padeda įgyti psichologinę pusiausvyrą, atveria naujus gyvenimo horizontus, praplečia akiratį ir teikia amžinybės viltį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: W. Jamesas, religija, šventumas.

Abstract

The article analyzes the theme of the psychology of religion by the American psychologist William James. It is treated in the context of the works of other pioneers of psychological science at that time. James saw positive sides in religiosity/faith: it is a stimulating factor in life, an integrating aspect of human maturation and even a fundamental factor in human spiritual hygiene. Without religion, it is difficult to achieve the meaning of life, and empirical science, in his opinion, was in-

creasingly eroding the foundations of religion. Therefore, in search of a way out, he tried to create the so-called optimistic philosophy. James explained that a psychologist can be just as objectively interested in religious phenomena as in other everyday psychological matters. Psychology can study theological phenomena, but there is one limitation – psychological research is limited to the area of human feelings and will, which means that it does not study doctrinal questions of the Church institution. The sanctity provided by faith helps a person to gain psychological balance, opens new horizons of life, broadens horizons and gives hope for eternity.

KEY WORDS: W. James, religion, holiness.

DOI: <https://dx.doi.org/10.15181/rh.v31i0.2582>

Į v a d a s

Žmonių religingumo prigimtis gana seniai domina mokslininkus. Bandoma atsakyti į klausimą, ar žmogus yra „religinė būtybė“, ar yra neutralus antgamtinio tikėjimo atžvilgiu. Visuotinai pripažįstama, kad religingumas yra universalus fenomenas tarp visų laikų, kultūrų ir rasių žmonių. Filosofas Antanas Maceina teigė, kad „žmogus yra homo religiosus, t. y. jo prigimtyje yra įrašytas polinkis nusilenkti dievams, aukštesnėms būtybėms. Jei nenusilenkiama tikrai aukštesniajai galiai (Viešpačiui), pradedami garbinti savo įgeidžiai, troškimai, lenkiamasi puikybei, stabams. Taigi, iš principo žmogus yra būtybė, kuri turi įgimtą polinkį ką nors garbinti“ (Maceina 1994, 167). Krikščionybė numitino šį stabmeldišką norą ką nors garbinti ir pasiūlė nusilenkti tikrajam Kūrėjui ir Atpirkėjui – apreišktajam Dievui Jėzui Kristui. Tokiu būdu žmogus iš tiesų yra sutaurinamas ir atgauna savo prigimtinį asmens orumą bei garbę. Geba pripažinti ir išpažinti patį save kaip kūrinį, priimti gyvenimą kaip dovaną ir tikėti antgamtiniu Dievu, amžinybe, puoselėdamas dvasines vertybes ir pripažindamas teigiamą religijos vaidmenį moralei bei etikai. Toks religingumas turi ir psichologinių priešasčių bei savo konkrečių raišką. Apie tai daugiausia rašė ir tyrinėjo tokie psichologijos mokslo pradininkai kaip Williamas Jamesas, Sigmundas Freudas, Carlas Gustavas Jungas, Carlas Rogersas, Abrahamas Maslowas, Gordonas Allportas. Pasak jų, religinio jausmo vystymosi aspektai yra nagrinėjami atsižvelgiant į šias temas: emociniai religingumo principai; motinos vaidmuo; religingumo dimensijos; religinių institucijų įtaka; paauglių religingumas; religinė branda. Jie išskyrė iš esmės tris skirtingus psichologinius požiūrius į santykį su religija:

Teorinis požiūris: religijos psichologija siekia paaiškinti religinių išgyvenimų prigimtį, siūlydama religinio fenomeno analizę.

Praktinis požiūris: nagrinėjami religinio vystymosi / raidos etapai.

Asmeninis požiūris: analizuojama savo paties asmeninė religinė patirtis, polinkiai, pasirinkimai, sprendimai (plg. Jones 1991, 75–86).

W. Jamesas nesidomėjo konkrečios religijos ar konfesijos doktrinomis, filosofinėmis idėjomis, analizavo tik religijos sukeltus žmogaus psichikos efektus, teigiamai žiūrėjo į tikėjimą kaip veiksnį, sužadinantį pozityvias žmogaus emocijas, vidinius dvasinius išteklius. Ypač šiuolaikiškai atrodo jo šventumo siekio tyrinėjimo rezultatai. Šventumas yra beveik kiekvienos religijos dvasinių praktiškų rezultatų vaisius. Tai patyręs žmogus labiau geba išspręsti gyvenimo iššūkius ir sunkumus. Tikintis asmuo turi gilesnį laimės pojūtį, psichinę pusiausvyrą, džiaugsmą ir geba, save paaukodamas, dalytis viskuo su kitais. Tai labai aktualu ir mūsų visuomenėje. Visame pasaulyje politinis asocialumas, lyderystės vakuumas ir visuotinis dvasinių vertybių lėkštėjimas atsiskleidžia kaip ryškios žmonijos bėdos. Paradoksalu, bet kuo didesnis žinių lobynas internetu pasiekiamas individams, kuo lengviau prieinami foliantai skaitmeniniuose archyvuose, kuo sudėtingesnis dirbtinis intelektas, įgalinantis žaibiškai spręsti klausimus ir problemas, į kuriuos atsakymų žmonija prieš šimtmetį ar du ieškojo per kartas, tuo ryškesnis pavienio žmogaus kaip asmenybės subanalėjimas, dvasinis skurdas, stebima noro veikti bendram labai stoka. Žmonės, susirinkę į megapolius, apimti bendro betikslinio aktyvumo, imituoja gyvenimą per nesibaigiantį vartojimą. Ženkliai matyti, kad trūkstant gilesnių dvasinių vertybių, psichologinio stabilumo, religinių jausmų (sakralumo-šventumo pojūčio), gyvenimo kokybė tik iš pažiūros atrodo visavertė. Tad W. Jameso nagrinėti religiniai jausmai atrodo gana patraukliai, šiuolaikiškai, yra aktualūs, nes siūlo ieškoti gyvenime laimės, paremtos savęs pažinimu, švaria sąžine, stabilia emocine branda ir atvirumu transcendencijai (plg. Fizzotti 2002, 1150–1153).

Straipsnio tikslas – išanalizuoti W. Jameso religinių jausmų sampratą, ypač šventumo-sakralumo pojūtį ir jo pritaikymą kasdiniame gyvenime. Išryškinti šio autoriaus inovatyvumą psichologijos ir religijos mokslų kontekste.

Darbo metodika: analitinis, komparatyvistinis, sintetinis metodai.

Trumpi istoriniai religijos psichologijos tyrinėjimų kontekstai

Šiandienos dialoge tarp teologijos ir psichologijos mokslų nėra labai didelių naujienų, nes kiekvienos mokslo srities tyrinėjimų objektai nusistovėjo savo pažinimo ribose. Pripažįstama, kad religija ir psichologija tam tikra prasme keičia žmonių likimus, padeda jaustis komfortiškiau, spręsti asmenybines, egzistencines, bendravimo, krizių valdymo ir panašias problemas. Psichologai, kaip ir anksčiau, neturi didelių kompetencijų ir patirties aiškinti religinių teologinių-dvasinių reiškinį. Juolab kad daugelis jų yra netikintys. Savo ruožtu religijos psichologija išgyvena savotišką stagnaciją, kadangi šioje srityje nebeatrandama naujų tyrinė-

jimo temų (plg. Szentmártoni 1994, 4–5). Moderniosios religijos psichologijos pradininku laikomas Wilhelmas Wundtas (1832–1920). Jis buvo pirmas, pripažinęs, kad ir religiniai išgyvenimai, religinės prigimties sąmonės procesai gali būti stebimi, matuojami, lyginami – bent jau netiesiogiai. Šią sritį vėliau tyrinėjo mūsų autorius W. Jamesas (1842–1910), garsus tuo, kad tyrė mistiką ir atsiverimo reiškinius, bandė aprašyti religinį jausmą – koks tai reiškinys. Jo mokinys Gordonas Allportas (1897–1967) daugiausia aprašinėjo religinės brandos fenomeną. Vėliau Jeanas Piage (1896–1980) pirmasis pradėjo tirti vaikų formuojamą „Dievo įvaizdį“. Jo sekėjas italas Renzo Vianello savo mokslinius tyrimus taip pat orientavo į vaikų ir paauglių religinės brandos psichologiją. Apie įvairius religijos ir psichologijos santykio aspektus rašė Erichas Frommas. Verta paminėti, kad iš šiuolaikinių autorių žymi yra su mirštančiaisiais dirbusi Elizabetha Kubler-Ross, remdamasi savo patirtimi, apibūdinusi mirties ir gedulo procesus. Šiandien vieni žymiausių šios srities mokslininkų – šveicarė Verena Kast iš Ciuricho bei amerikietis Williamas Wordenas ir jų studijos apie sielvartą. Privalu paminėti ir vieną garsiausių amerikiečių religijos psichologijos atstovų Ralphą W. Hoodą. Įdomu pabrėžti, kad W. Jamesas, C. G. Jungas ir kiti buvo įsitikinę, kad nors žmogaus kūnas miršta, jo siela po mirties lieka nemirtinga.

1.1. Klasikinės religijos psichologijos temos

Daugelis mokslininkų stengėsi apibrėžti religingumo prigimtį. Pavyzdžiui, S. Freudas joje išvelgė patologinį aspektą ir sakė, kad religija – tai „žmonijos neurozė“. Bet šiandien žinoma, kad jo diagnozė negali būti kitokia, nes tuomet jo stebėti žmonės, t. y. jo pacientai, beveik išskirtinai buvo neurotikai, asmenys su sutrikusia psichologine / psichine pusiausvyra. Bet yra teigiamų S. Freudo tyrinėjimo pusių, pavyzdžiui, atradimas galimų užslėptų neurozės formų, susietų su intensyviais religiniais išgyvenimais. Religija gali būti savotiškai pavojinga žmogui, jeigu įgauna fundamentalizmo ir ypač fanatizmo formų. Vertinga tad ir tai, kad S. Freudas „numitino“ religingumą, kartais ne visai be reikalo, tuo parodydamas, kad žmogaus psichikos sutrikimų priežastys gali būti pačios įvairiausios: tarkime, nebūtinai ramybės su Dievu ar artimu neturėjimas, bet ir perdėtas pietizmas (plg. Fizzotti 2002, 1138). Teigiamas psichologinis religijos tyrinėjimas yra atliktas mūsų autoriaus W. Jameso, nagrinėtas toliau G. Allporto ir ištobulintas C. G. Jungo. Jie religingumą / tikėjimą matė kaip pozityvų: tai žmogiškųjų jausmų turtingumas, stimuliuojantis gyvenimo veiksnys, integruojantis žmogaus brandos aspektas ir netgi, pasak C. G. Jungo, fundamentalus žmogaus „dvasinės higienos“ veiksnys. „Religinis išgyvenimas absoliutus. Jis neginčytinas. Galite tik pasakyti, kad nieko tokio nesate patyręs, o jūsų oponentas atsakys: „Atsiprašau, bet aš patyriau.“ Tuo jūsų diskusija ir baigsis“ (Jungas 1983, 93).

Klasikinėje ir klinikinėje psichologijos srityse yra tik 1–3 proc. visų publikuojamų darbų iš teologijos ar religijos srities. Šiuo požiūriu žymi amerikiečių mokslo populiarinimo žurnalų serija „Psychological Abstracts“. Turint omenyje religingumo svarbą tikintiems žmonėms, tai atrodo per mažai, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad psichologija dažniau analizuoja konkrečius atvejus ir specifines temas, o religija aprėpia visą žmogaus gyvenimą ir jo likimą. Norint aprašyti tokius atvejus, reikia turėti kompetencijos teologijos ir psichologijos srityse. Trūksta tikrų šios srities ekspertų: stokojama teologinio, filosofinio pasirengimo (plg. Szentmártoni 1994, 4).

Visų niuansų šiame straipsnyje neišanalizuosime, tad apibendrintai galima teigti, jog bendrus psichologijos ir religijos tyrinėjimus būtų galima apibūdinti pagal senas, klasikines, ir naujas temas. Prie klasikinių, jau tyrinėtų, temų priskiriamos šios:

a) Psichoanalizė ir religija. Santykis tarp sąmonės ir pasąmonės. Manoma, kad apie 70 proc. žmogaus smegenų veiklos kyla iš pasąmonės ir tik apie 30 proc. – iš sąmonės. Pasąmonė neretai mus veikia per sapnus – jie tarsi vartai į tą gelmę. Manoma, kad sapnai neturi įtakos ateičiai, nes jie kyla iš praeities žmogaus patirčių.

b) Įpročių ir refleksinių veiksmų santykis. Mūsų elgesiui įtakos turi ir refleksiniai veiksmai, susidarantys dėl tam tikrų įpročių. Iki 1930 m. klasikinė psichologija ypač analizuodavo santykį tarp įpročių ir refleksinių funkcijų.

c) Mistinių religinių patirčių kilmė ir prigimtis. Šalia aplinkinio realaus pasaulio estetikos kyla pojūtis esant anapusinį pasaulį. Religijoje mistikoje realybė „peržengia“ mūsų patirtis per estetinį pasigėrėjimą.

d) Religingumas kaip logoterapija. E. Franklis siūlė pamaldumą kaip logoterapijos terapeutinę atmainą – pažadinti kilnios ir brandžios asmenybės atsakomybės jausmą, neužgožiant individualaus apsisprendimo svarbos.

e) Religingumas ir žmogaus psichinė, arba mentalinė, sveikata.

1.2. Naujos tematikos

a) Naujieji religiniai judėjimai. Bandymai „apčiuopti“ dievybės patirtį, pavyzdžiui, *New age* judėjimas, kurio pagrindinę idėją būtų galima apibūdinti taip: „susilieki su aplinka į vieną harmoniją ir tu patirsi palaimą“, kiek integruosiesi su aplinka, tiek patirsi laimės. Šio naujojo religinio judėjimo atstovai teigia, kad žmogus yra gamtos dalis. Pavyzdžiui, budizme sakoma, kad laimę galima pasiekti, kai žmogus nustoja trošksti ko nors. Kol kažko norima, tol kenčiama, nerandama ramybės. Nirvana – dievybės patirtis, nejausti troškimo, jeigu žmogus nebetrokšta, – nebesikankina. Tad psichologijos mokslui kyla naujas iššūkis ana-

lizuoti, kas vyksta žmogaus psichikoje patiriant šias realybes (plg. Wunenburger 2002, 96–102).

b) Regėjimų kilmė ir prigimtis. Dažnai kyla tik subjektyvūs išgyvenimai – tokią psichologinę formą, kurią išprovokuoja arba sužadina psichotropinių medžiagų vartojimas. Itin retais atvejais tikrai apsireiškia antgamtinė tikrovė (Dievas, Madona, šventieji).

c) Tikrų mistinių būsenų ir psichodelinių narkotikų vartojimo sąveika, panašumai ir skirtumai.

d) Vyraujantis praktinis ateizmas. Teoriškai neneigiama Dievo ir dvasinio pasaulio egzistencija, tačiau gyvenama taip, tarsi Jo nebūtų.

e) Sektos. Analizuojama, kas stumia žmogų į sektas ir koks psichologinis veiksnys skatina ieškoti ten savo tapatybės, nes pasirenkant sektas dominuoja itin intensyvus savęs ieškojimo poreikis, nežinia dėl ateities, kamuoja krizės ir asmeninės dvasinės problemos.

f) Pastoracinė psichologija. Gana nauja krikščioniškų konfesijų praktinės teologijos dalis, kurioje ieškoma naujų būdų (teologinių, dvasinių, psichologinių), kaip evangelizuoti šiuolaikinę visuomenę iš naujo (plg. Cantelmi, Laselva, Paluzzi 2004, 54–56).

2. Williamo Jameso religinio jausmo analizė

Nesustodami prie W. Jameso biografijos, tik užsiminsime, kad Harvardo universiteto profesorius yra vienas iš pragmatizmo filosofinės ir psichologinės teorijų pradininkas. Jo vieni pagrindinių veikalų yra šie: „Valia tikėti ir kitos populiariosios filosofijos esė“ (1897), „Religinių patirčių įvairovė: žmogiškosios prigimties studijos“ (1902), „Pragmatizmas. Naujas kai kurių senų mąstymo būdų pavadinimas“ (1907). W. Jameso pragmatizmas buvo pilnas laisvės dvasios, demokratiškas ir humanistinis. Šią teoriją „siejė su radikaliu empirizmu, plėtojo ją kaip metodą ir tiesos teoriją. Pagal pragmatizmo metodą teiginius vertino remdamasis iš jo išeinančiomis praktinėmis išvadomis, siekė grąžinti teoriją į tikrovę. <...>. Vienintelis tiesos kriterijus yra jos praktinis patvirtinimas – galima naudą individui“ (Simonova 2005, 501). Nuo kitų pragmatikų W. Jamesas skyrėsi tuo, kad jį domino ne savaiminis filosofinių sąvokų aiškumas, o jų egzistencinė prasmė. Šioje vietoje ir religija jam atrodė kaip praktinę naudą žmogui teikiantis veiksnys. Jis siūlė: „Jeigu ko negalime įrodyti empiriniais faktais, ieškokime argumentacijos tikėjime, nes kiekvienos problemos sprendimas priklauso nuo paties žmogaus, jo valios“ (James 1995, 42). Asmuo gali turėti religinę pasaulėžiūrą (teisė tikėti), kol ji negali būti protingai įrodyta. Tai būtent žmogų veda į apčiuopiamą efektyvų pragmatizmą (plg. James 1995, 48–52). Tokioje perspektyvoje analizuojama ir praktinė religijos nauda tikinčiajam.

W. Jameso išėities taškas yra įsitikinimas, kad psichologas gali lygiai taip pat objektyviai domėtis religijos (teologijos) reiškiniais kaip ir kitais psichologiniais dalykais. Psichologija gali tirti teologinius reiškinius. Tačiau yra vienas ribotumas – psichologinis tyrinėjimas apsiriboja jausmų ir valios sritimi, o tai reiškia, kad nesidomi instituciniais / dogminiais religijos ar Bažnyčios dalykais. Autorius norėjo tirti asmenų, kurie tiki, religinį gyvenimo stilių, o ne vien tik tradicinius papročius ar apeigas (plg. Szentmártoni 1994, 14–15). W. Jamesas daro ryškų skirtumą tarp „institucinės religijos“ ir „asmeninio religingumo“. Pirmoji išreiškia viską, ką asmuo daro, kad „patiktų“ Dievui: maldos, aukos, ritualai, bažnytinė struktūra, kunigai, sakramentai, Bažnyčia ir t. t. Antroji liečia individualią religinę asmens patirtį, pasireiškiančią sąžine, jausmais, valia, tobulumo siekiais ir pan. Tiek, kiek tas religingumas yra svarbus asmeniui. W. Jamesas, skirtingai nei S. Freudas, teigė, kad religinis jausmas nėra kažkokia patologija (neurozė) ar perdėtas egzaltuotas potyris, o normalus jausmas, padedantis pasiekti psichologinę pusiausvyrą. Taigi, religijoje akcentuoja jausminius / afektyvius momentus. Vadinasi, pasak šio autoriaus, religijoje nėra itin daug iracionalumo elementų: taip, ne viskas protu yra kontroliuojama / įrodoma, didelį vaidmenį vaidina ir jausmai, emocijos.

2.1. Šventumo siekis

Religinius šventumo siekio aspektus W. Jamesas daugiausia analizuoja knygoje „Religinių patirčių įvairovė“. „Šioje garsioje studijoje Jamesas plačiai remiasi daugybe paskelbtų darbų ir asmeninių liudijimų, rimtai traktuodamas religinę patirtį bei pranešimus apie tokius potyrius“ (McGrath 2013, 170). W. Jamesas, būdamas pragmatizmo ir praktinio rezultato siekio šalininkas, klausia: kam reikalingas religingumas? Kitaip tariant, ar religingumas pasiekia savo vertę iš psichologinių nuostatų ir moralinių įsitikinimų, jausmų. Ar tikinčiųjų įsitikinimas, kad su manimi yra dievybė, reikšmingai pagerina mūsų gyvenimo kokybę? Ar įmanoma kontroliuoti, kad tikintis asmuo turi gilesnį egzistencinį laimės pojūtį, stabilesnę psichinę pusiausvyrą, didesnę džiaugsmą bei ramybę ir tuo pat metu geba, save paaukodamas, duoti kitiems, dalytis, būti ne tik „vampyrų“, bet ir „donorų“ (plg. James 1945, 209–210). Taigi, anot W. Jameso, pirmas religingumo / tikėjimo vaisius (rezultatas) yra šventumas. Šventas yra tas žmogus, kurio religiniai jausmai kyla iš jo sąžinės ir sąmonės centro.

W. Jamesas skiria sveiką brandų ir liguistą pataloginį šventumo siekimą:

a) Sveikas – siekis optimistiškai išspręsti gyvenimo sunkumus.

b) Liguistas – asmuo, kupinas įvairių problemų, nuolatiniiais ieškojimais apsunkinantis save ir kitus, spręsdamas egzistencines ir dvasines problemas (plg. James 1945, 210).

Sveikas ir pozityvus šventumas yra:

1. Būseną, kurią atrandame, „perlipdami“ įvairių smulkių intrigu pasaulį. Būna, kad esame psichologiškai tarsi uždaryti „konkrečiame momente“ ir nebematome išeities, nebematome platesnio akiračio. Šventumo siekiantis asmuo peržengia egoizmą, regi platesnį horizontą, įvykių visumą. „Brandus asmuo jaučia sakralią dievybę kaip gaivaus oro gurkšni“ (James 1945, 212).
2. Asmuo jaučia sveiką subalansuotą ryšį tarp idealios tobulybės ir neidealios kasdienybės. Atskiria siekiamybę nuo realybės. Gyvenimo paslaptys pamažu tampa žinomos, atsiveria, darosi pažinios. Žmogus nesistengia dominuoti virš kitų, jų nekontroliuoja.
3. Žmogus turi pakilų begalinės laisvės pojūtį. Tą „pakilią būseną įgalina tikėjimo Dievu jėga“ (James 1945, 215). Asmuo kartais jaučia, kad „Aš“ kontūrai ištirpsta dievybėje, Viešpatyje, tarsi priartėjama prie krikščioniškos mistinės religinės patirties.
4. Kitų asmenų atžvilgiu jaučia empatiją / simpatiją labiau negu antipatiją.
5. Individas sveikai vertina savo praeitį, joje nesiknaisioja ir nekaltina savęs dėl buvusių klaidų, bet konstruktyviai žvelgia į ateitį, stengdamasis objektyviai nedaryti daugiau klaidų arba jų vengti, kiek leidžia jėgos, išvalgos, patyrimas.
6. Žmogus mokosi ne tik iš savo asmeninių klaidų, bet ir iš kitų paklydimų, nuopolių. Šis reiškinys, pasak Jameso, yra didelio išmintingumo ir Dievo dovanos ženklas (plg. Szentmártoni 1994, 16–17).

2.2. Šventumo siekio praktiniai rezultatai

1. Asketizmas (asketiškumas). Savęs apribojimas, atskiriant, kas žmogų ir jo gyvenimą stato, nuo to, kas tą gyvenimą griaua. Pozityvus asketiškumas yra sveikas reiškinys, o negatyvus laikomas pavojingu. Pavyzdžiui, kartais liguistai suvoktas asketizmas įgalina asmenį jaustis tiek vertu Dievo akivaizdoje, kiek pajėgia save tramdyti įvairiais apribojimais. Kiek įstengi apriboti, toks tavo religingumo laipsnis. Tikras ir psichologiškai stabilus dvasinis asketizmas – minčių higiena, atskirianti, kas yra gėris, o kas blogis. Atskaitos taškas šioje vietoje yra Dievas – tikėjimo objektas. Tikėjime reikėtų atpažinti, ko Viešpats norėtų iš žmogaus, kokia Jo valia tau konkrečiai, kas daro individą laimingą, o kas tik sekina vitalines jėgas.
2. Vidinė jėga. Pozityvus ir sveikas šventumas veda į realaus gyvenimo priėmimą. Tačiau jei, vaizdžiai kalbant, „praplatėję gyvenimo galimybių horizontai“ labai atrodo įveikiami, tai jau gali kelti grėsmę, nes asmuo gali pervertinti savo realias galimybes ir nebematyti slypinčių pavojų. Sveikai

puoselėti tą vidinę energiją yra gerai, nes išnyksta vidinės baimės ir nerimas, juos pakeičia rimitis, ramybė. „Atsiranda vidinės harmonijos nuojauta ir viltis, kad viskas bus gerai, net jei išoriškai aplinkybės lieka tos pačios“ (James 1945, 217).

3. Švarumas, tyrumas. Teisingas religinis gyvenimas suteikia tyrumo jausmą. Kyla noras apsivalyti nuo to, kas nešvaru, purvina, nuodėminga, su blogiu sistemingai kovojama. Būtina nepamiršti, pabrėžia mūsų autorius, kad nereikėtų persistengti: su negatyviais kūno polinkiais reikėtų kovoti sveikai, netapti neurotiku.
4. Gailestingumas. Kyla gailestis kitiems likimo nuskriaustiems žmonėms, nelaimėliams, nukentėjusiems. Antipatija dažnai čia išnyksta. Šventumo siekiantis žmogus savo priešus myli ir gerbia.
5. Atsivertimas. W. Jamesas atsivertimą traktuoja kaip asmens siekį integruoti naują krikščioniško gyvenimo perspektyvą į savo asmeninį gyvenimą ir į jo praeitį, ta prasme tarsi ją pagydamas nauju požiūriu. Taip pat ir į ateitį. Atsivertimai būna staigūs ir lėti. Privilegijuojami yra lėti, nes žymi ilgą ir brandų procesą į naujumą. Aukščiausia atsivertimo būseną yra ekstazė (plg. James 1945, 225).
6. Mistika, kuri pasireiškia:
 - a) neapibrėžtumu (tai, kas netelpa manyje, neįmanoma perduoti verbaline kalba, būtina tik patirti);
 - b) iracionalumu (tai, kas netelpa į grynojo proto ribas, tiesos gelmė nepasiekiamą racionaliam diskursui);
 - c) praeinamumu (euforija niekada netrunka ilgai, jai išblėsus, jos kokybė atmintyje atgaminama netobulai);
 - d) pasyvumu tokių patirčių atžvilgiu (leidžiama, kad įvykiai veiktų, netenkama kontrolės) (plg. James 1945, 57–60; McGrath 2013, 170–171).

Išvados

W. Jamesas „Dievą suvokia kaip Visatoje giliausią galią, kokią tik galima įsivaizduoti mentalinės asmenybės pavidalu“ (McGrath 2013, 171). Religinė patirtis jam yra tokia, kokios jokiais kitais būdais neįmanoma pasiekti. Prisilietimas prie „nematomo realumo“. Tai suteikia gyvenimui naują kokybę, daro atnaujinantį poveikį, nepasiekiamą kitokiais būdais.

W. Jameso tyrinėjimų *teigiamesės*:

a) W. Jameso tyrinėjimai turi daug pozityvių tikėjimo Dievu, dvasiniu pasauliu ir pomirtiniu gyvenimu dalykų. Religija, jei ji teisingai išgyvenama ir priimama, turi psichoterapinę funkciją;

b) pabrėžia globalią religingumo svarbą, mato religingumo jausmą viso žmogaus gyvenimo kontekste. Religinės patirties nesusiaurina iki socialinių ar psichologinių kategorijų, stengiasi reiškinius traktuoti jų nesiaurindamas. Tuo šis autorius skiriasi nuo S. Freudo.

c) religinis jausmas turi stiprų motyvacinį užtaisą, tikėjimas nėra tik statiškas dalykas, o labai dinamiškas (plg. Szentmártoni 1994, 17).

Šio psichologo tyrinėjimų *ribotumas*:

a) pernelyg apsiriboja tyrinėti religiją tik jausminiu požiūriu, ignoruoja kitus religijos fenomeno aspektus, pavyzdžiui, neigia socialinį karitatyvinį institucinės religijos aspektą, ignoruoja paskiros konfesijos doktrininius aspektus. Pernelyg neigiamai žiūri į Bažnyčios instituciją. Teigia, kad ji „prekiauja antrine patirtimi“, turėdamas omenyje dvasinius dalykus. Būtina labiau studijuoti „pirminę šviežią ir gyvą“ tikėjimo Dievu patirtį, pirmąją spontanišką žmogaus jausmą. Religinę patirtį geriausia studijuoti neorganizuotos religijos lygmeniu (plg. McGrath 2013, 171). Vėlesni psichologiniai religiniai tyrinėjimai tokios nuomonės nepagrindė. Bažnyčia kaip bendruomenė gali būti autentiška sakralumo pojūčio terpė ir vieta;

b) negalima be išimčių priimti išvadų, kad religingumas gauna savo rezultatus iš praktinio žmogaus gyvenimo. Religija nėra psichoterapinė priemonė ar įrankis gerai žmogaus būsenai ar laimei pasiekti, nėra kažkoks psichologinis konstruktas emocinei būsenai pataisyti;

c) W. Jameso įtaka jaučiama ir kitiems psichologams: G. Allportui, P. W. Pruyserui, C. G. Jungui.

Literatūra

- Cantelmi, Laselva, Paluzzi 2004 – T. Cantelmi, P. Laselva, S. Paluzzi. *Psicologia e Teologia in Dia-loga*. Roma: San Paolo edizioni.
- Fizzotti 2002 – E. Fizzotti. Psicologia delle religioni. In *Dizionario Interdisciplinare di Scienza e Fede 1* (p. 1137–1148). Roma: Urbaniana University Press.
- Fizzotti 2002 – E. Fizzotti. Psicoterapia. In *Dizionario Interdisciplinare di Scienza e Fede 1* (p. 1149–1159). Roma: Urbaniana University Press.
- James 1945 – W. James. *Le varie forme della coscienza religiosa, Uno studio sulla natura umana*. Milano: Fratelli Bocca.
- James 1995 – W. James. *Pragmatizmas. Naujas kai kurių senų mąstymo būdų pavadinimas*. Vilnius: Pradai.
- Jones 1991 – J. W. Jones. *Contemporary Psychoanalysis and Religion. Transference and Transcendence*. New Haven: Yale University Press.
- Jungas 1983 – K. G. Jungas. *Psichologija ir religija*. Vilnius: Mintis.
- Maceina 1994 – A. Maceina. Saulės giesmė. In *Raštai 4* (p. 7–339). Vilnius: Mintis.
- McGrath 2013 – A. McGrath. *Mokslas ir religija. Naujas įvadas*. Kaunas: Vox Altera.
- Szentmártoni 1994 – M. Szentmártoni. *Psicologia della religione*. Roma: Pontificia Università Gregoriana.

Simonova 2005 – J. Simonova. William James. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 8 (p. 501). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Wunenburger 1995 – J. Wunenburger. La pluralita delle figure teofaniche. Esperienza e Significato dell'immagine. In *Dalla Sofia al New Age* (p. 95–120). Roma: Lipa.

Arvydas Ramonas

THE PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF RELIGIOUS FEELINGS ACCORDING TO WILLIAM JAMES

Summary

The article discusses the theme of religion in the work of one of the pioneers of psychological science, the American psychologist William James. He is one of the few researchers who has sufficiently extensively analysed the relationship between the Christian faith and psychology. In his work, he quotes a lot from the Bible. However, he ignores doctrinal aspects of individual denominations, for example, he never quotes the documents of the Catholic Church in his works on religious topics. This is explained by the fact that the author tried to look at the phenomenon of faith as a scientist who is not committed to any particular religion, but who wants to study actual and practical manifestations of that religion in human life. James said that faith in God leads to the deeper self-knowledge of the individual, establishes a person's authentic freedom, helps to maintain patience in everyday life, and stabilises the psyche. In particular, faith manifests itself in the mature pursuit of holiness. A person who believes has a sense of holiness in an actual and practical way. Practicality, in general, was one of the key concepts of James' psychology. Therefore, the practical consequences of holiness for a person are an infinite sense of freedom, getting rid of the feeling of guilt, correctly experiencing the sinful past, hopeful anticipation of the future, purity of conscience, and the ability to empathically accept others *as well as* mercy for people who are downtrodden by fate, adherence to life discipline, and conversion from negative life experiences. In emphasising this, James emphasised the global positive importance of the Christian faith, and reveals the psychotherapeutic side of religion. The author emphasised that faith is a dynamic phenomenon, never static, but constantly renewed. This attitude of the scientist is very modern, because it emphasises the cultivation of a mature faith, not a neurotic and fanatical one. G. Allport and K.G. Jung, later masters of the science of psychology, drew much from his psychological studies.